

АНОТАЦІЯ

Яремчук В. В. Міжнародно-правові погляди І. І. Лукашука та їх вплив на вітчизняну доктрину міжнародного права. - Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 29 «Міжнародні відносини» за спеціальністю 293 «Міжнародне право». – Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2022.

Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що хоча в українській науці міжнародного права є багато публікацій, присвячених життю та доктринальним поглядам І. І. Лукашука, однак їх системного та ґрунтовного аналізу дотепер не було. Зокрема немає жодної монографічної праці, а найбільш фундаментальними роботами є статті його послідовників та учнів – В. Г. Буткевича, О. В. Задорожнього та інших, які навіть у сукупності не вичерпують предмет цього дослідження. Водночас публікації, які видані в РФ, достатньо обмежені і не можуть вважатися повністю об'єктивними, за винятком тих, які присвячені окремим аспектам його біографії. Наявні дослідження містять значні прогалини та не охоплюють весь комплекс міжнародно-правових поглядів І. І. Лукашука.

Новизна наукової роботи полягає в тому, що автор *уперше* в українській науці міжнародного права провів комплексне системне дослідження міжнародно-правових поглядів І. І. Лукашука, розуміння та застосування яких є особливо важливими в сучасних міжнародно-правових відносинах України. У дисертації запропоновано періодизацію наукової діяльності І. І. Лукашука в сфері міжнародного права, зокрема виокремлено такі етапи: 1) «Харківсько-Саратовський» (1945-1963 роках); 2) «Київський» (1963-1985 роках); 3) «Московський» (1985-2006 роках). Також викладено докладну характеристику кожного періоду.

Розглянуто комплексну авторську концепцію І. І. Лукашука щодо права міжнародних договорів як галузі міжнародного права, у рамках якої він розробив систему функцій міжнародного договору та запропонував

включення до сторін міжнародного договору суб'єктів федерації в рамках конституційних повноважень. Виокремлено основні напрями наукової роботи І. І. Лукашука, серед яких: право міжнародних договорів; право міжнародної відповідальності держав; проблеми теорії міжнародного права, його функціонування та регулювання; окремі галузі та теми міжнародного публічного права (зокрема міжнародне кримінальне право; історія та періодизація міжнародного права і т.д.).

Проаналізовано внесок І. І. Лукашука до Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 року під час роботи Віденської дипломатичної конференції «З питань кодифікації права міжнародних договорів» 1968-1969 рр., що дозволяє умовно визначити наступну періодизацію участі І. І. Лукашука у роботі Віденської конференції: перший етап – 4 квітня-30 квітня 1968 року, другий етап – 2 травня-20 травня 1968 року.

Досліджено внесок І. І. Лукашука до Проекту статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння 2001 року. Комплексно проаналізовано вплив міжнародно-правових поглядів І. І. Лукашука на вітчизняну доктрину міжнародного права та виокремлено його дві складові: доктринальний та науково-методичний.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості їхнього використання у *науково-дослідній роботі* – як основа для подальшого дослідження міжнародно-правових поглядів І. І. Лукашука; у *правотворчості* – при розробці норм, що регулюють застосування інституту міжнародного договору та міжнародної відповідальності держав; у *науково-освітньому процесі* – під час викладання студентам вищих навчальних закладів курсу міжнародного публічного права та різних спецкурсів («Право міжнародних договорів», «Право міжнародної відповідальності», «Актуальні проблеми міжнародного права» та ін.), а також при підготовці відповідних розділів підручників, навчальних посібників і методичних вказівок; у *зовнішньополітичній галузі* – у роботі Міністерства закордонних справ і Міністерства юстиції України при вирішенні правових проблем, пов'язаних з

юридичним та зовнішньополітичним протистоянням із Російською Федерацією.

У вступі обґрунтовано актуальність теми дисертації; сформульовано мету та завдання; визначено предмет, об'єкт, методи та прийоми дослідження; описано джерельну базу дисертації; окреслено наукову новизну, практичне та теоретичне значення дисертаційної роботи; представлено особистий внесок дисертанта; зазначено інформацію про кількість публікацій, апробацію результатів дослідження, структуру та обсяг праці.

Перший розділ «Основні етапи формування міжнародно-правових поглядів І. І. Лукашука» складається з трьох підрозділів, які містять аналіз життєвого шляху І. І. Лукашука та впливу на формування міжнародно-правових поглядів вченого, дослідженню основних етапів наукової та професійної діяльності в сфері міжнародного права та характеристиці його основних міжнародно-правових праць.

Виділено три основні періоди його життя та діяльності: «Харківсько-Саратовський», «Київський» та «Московський». З них саме київський період повинен займати чільне місце, оскільки саме впродовж нього остаточно сформувалася візія міжнародного права І. І. Лукашуком. У цей час він активно брав участь у міжнародних конференціях, став одним із фундаторів сучасної української школи міжнародного права та ін.

Доведено, що професор І. І. Лукашук був універсальним юристом-міжнародником, який працював у різноманітних сферах міжнародного права, у галузях якого він однаково ґрунтовно формулював та обстоював власні позиції.

Виокремлено найважливіші напрями його наукової роботи, а саме: 1) право міжнародних договорів та його проблеми; 2) право міжнародної відповідальності держав; 3) проблеми теорії міжнародного права, його функціонування та регулювання; 4) інші праці вченого, присвячені окремим галузям і темам міжнародного публічного права.

У другому розділі «Внесок І. І. Лукашука в теорію та практику міжнародного права», який містить три підрозділи, викладено дослідження міжнародно-правових поглядів професора щодо права міжнародних договорів, права міжнародної відповідальності, теоретичних та практичних проблем сучасного міжнародного права.

Обґрунтовано фундаментальний характер його міжнародно-правової спадщини в праві міжнародних договорів та її актуальність для багатьох майбутніх поколінь теоретиків і практиків міжнародного права. Як один із розробників Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 р. І. І. Лукашук розглядав міжнародну договірну практику як основу сучасної системи міжнародних правовідносин, а дотримання міжнародних договорів – як один із головних принципів сучасного світопорядку. У своїй науковій спадщині вчений аналізував право міжнародних договорів не лише крізь призму практики держав, а й міжнародних організацій. Свідченням актуальності його наукового доробку є широке використання ним праць не лише вітчизняних і зарубіжних дослідників, а й практику МС ООН та КМП ООН.

Виділено його внесок у теорію і практику права міжнародних договорів, який визначається зокрема й тим, що в рамках цієї авторської концепції він:

- 1) підкреслив ключове значення міжнародного договору в системі міжнародного права в цілому;
- 2) розробив систему функцій міжнародного договору: дипломатичної (зовнішньополітичної), політичної, правової та економічної;
- 3) запропонував розширений підхід до класифікації сторін міжнародного договору, зокрема пропонував включення у нього суб'єктів федерації в межах конституційних повноважень;
- 4) наголошував на важливості дотримання принципу взаємності у відносинах щодо укладення та дії міжнародного договору, недопущенні односторонньої зміни міжнародних договорів;
- 5) виділяв суттєве порушення міжнародного договору як найважливішу причину припинення його дії та єдину вагому в односторонньому порядку.

Зроблено висновки про цінність міжнародно-правових поглядів І. І. Лукашука в сфері права міжнародної відповідальності, зважаючи на те, що він був не лише дослідником цієї галузі міжнародного права, а й одним з її розробників під час роботи у КМП ООН від РФ. Саме тому твердження про практичну цінність наукових поглядів як ніколи підходить до його праць і поглядів щодо цієї галузі. Варто відзначити прогресивність думок вченого щодо заподіяння шкоди навколишньому середовищу, оскільки, на його думку, тенденція до зростання відповідальності є закономірною, а праву належить важлива роль у боротьбі зі злочинним ставленням до природи.

Підтверджено універсальність міжнародно-правових поглядів І. І. Лукашука з огляду на широту його наукових зацікавлень. У його працях висвітлено практично всі галузі міжнародного права, які існували в період життя та діяльності вченого. У своїх дослідженнях він використовував аналіз тих концептуальних підходів, які були відображені у Проекті статей щодо відповідальності держав за міжнародні протиправні діяння 2001 р. Цей підхід дав І. І. Лукашуку змогу показати свої міжнародно-правові погляди в контексті практичного дискурсу та пропозицій.

Третій розділ «Вплив поглядів І. І. Лукашука на науку та практику міжнародного права» охоплює дослідження впливу поглядів професора на представників української школи міжнародного права, містить аналіз місця наукової спадщини І. І. Лукашука у світовому контексті та використання її іноземними колегами.

Обґрунтовано обстоювання української ідентичності вченого та інтегрування його наукової спадщини у вітчизняний обіг. Для нашої науки міжнародного права І. І. Лукашук є не просто одним із найвизначніших представників у її історії, а й одним із батьків-засновників. На жаль, через період життя і роботи в Москві він асоціюється саме із російською наукою, з чим не можна миритися, особливо в умовах відкритої агресії РФ та протистояння з нею, зокрема й на офіційному правовому рівні.

Аргументовано актуалізацію його ідей та поглядів в умовах війни РФ проти України, оскільки вони дозволяють обґрунтувати нелегітимність російських дій та необхідність покарання держави-агресорки. Також важливими є погляди І. І. Лукашука щодо можливих напрямів розвитку права міжнародних договорів та реформування міжнародного права під впливом глобалізаційних процесів.

Констатовано те, що, зважаючи на його значний внесок у розвиток сучасного міжнародного права (участь в складі Комісії міжнародного права, роботу над Віденською конвенцією про право міжнародних договорів та іншу діяльність), наукова спадщина І. І. Лукашука є відомою та застосовною у світовій науці міжнародного права. Однак є обставини, які перешкоджають встановленню відповідного рівня врахування міжнародно-правових поглядів. Можна зазначити, що його спадщина ще має бути відкритою широкому загалу. Для української доктрини є шанс очолити цей процес та повноцінно вписати ім'я І. І. Лукашука в історію міжнародно-правової думки саме як українського юриста-міжнародника.

Ключові слова: доктрина, міжнародний договір, міжнародні організації, війна, кодифікація, підтримання миру, Віденська конвенція про право міжнародних договорів, Віденська дипломатична конференція, міжнародне право, історія міжнародного права, глобалізація, міжнародний правопорядок, права людини, Проект статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння, теоретичні та практичні проблеми.

ABSTRACT

Vitalii V. Yaremchuk. International Legal Views of I. I. Lukashuk and Their Influence on the National Doctrine of International Law. - Qualification scholarly paper: a manuscript.

Thesis for the degree of Doctor of Philosophy in the field of study 29 'International Relations', specialty 293 'International Law'. Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, 2022.

The topicality of the research topic is determined by the following: there are many publications devoted to the life and doctrinal views of Igor Ivanovych Lukashuk in the Ukrainian science of international law, but there has been no systematic and thorough study of them until now. In particular, there is not a single monographic study, and the most fundamental works are the articles of his students V. G. Butkevych, O. V. Zadorozhnyi and others. However, even when comprised their studies do not fully cover the subject of this research. At the same time, the publications issued in the Russian Federation are seemingly limited and cannot be considered exhaustive or completely objective except for those devoted to certain aspects of his biography. Existing studies contain significant gaps and do not cover the entire complex of international legal views of Igor Lukashuk.

The novelty of the scientific work lies in the fact that for the first time in the Ukrainian science of international law, the author conducted a comprehensive systematic study of the international legal views of I. I. Lukashuk. Their understanding and application are important in Ukraine's modern international legal relations. For the first time, the periodization of Igor Lukashuk's scientific activity in the field of international law is proposed, in particular: 1) 'Kharkiv-Saratov' (1945-1963); 2) 'Kyiv' (1963-1985); 3) 'Moscow' (1985-2006). There are also detailed descriptions of each period.

The author researched the complex concept of Dr. Lukashuk regarding the law of treaties as a field of international law. It served professor Lukashuk as a framework within which he developed a system of functions of a treaty and proposed the inclusion of subjects of the federation as parties to a treaty acting within

constitutional powers. The author of the present research singled out the main directions of Igor Lukashuk's scientific work, including the law of treaties; the law of international responsibility of states; problems of the theory of international law, its functioning and regulation; separate fields and topics of international public law (in particular, international criminal law; history and periodization of international law, etc.).

The contribution of Igor Lukashuk to the Vienna Convention on the Law of Treaties of 1969 that took place at the United Nations Conference on the Law of Treaties of 1968-1969 was analyzed as well. It allows us to nominally determine the following periods of Dr. Lukashuk's participation in the Vienna Conference: the first stage – April 4 - April 30, 1968; the second stage – May 2 - May 20, 1968.

Igor Lukashuk's contribution to the Draft articles on the Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts (2001) was also researched. The influence of his legal views on the domestic doctrine of international law is comprehensively analyzed, and its two components are distinguished: doctrinal and scientific-methodological.

The practical significance of the obtained results lies in the possibility of their use *in research work* as a basis for further research into the legal views of Igor Lukashuk; *in law-making* – in the development of norms regulating the application of the treaty institution and the responsibility of states; *in the scientific and educational process* – during the teaching of international law courses and various special courses ('Law of treaties', 'Law of international responsibility', 'Relevant problems of international law', etc.) to students of higher educational institutions, as well as during the preparation of relevant sections textbooks, training manuals, and methodical instructions; *in the field of foreign policy* – in the work of the Ministry of Foreign Affairs and the Ministry of Justice of Ukraine in solving legal problems related to the legal and foreign policy confrontation with the Russian Federation.

The introduction substantiates the topicality of the thesis. It also formulates the goal and objectives of the thesis, defines the subject, object, methods, and

techniques of research, describes the source basis of the thesis, specifies the scientific novelty and practical and theoretical significance of the thesis, and presents the personal contribution of the PhD candidate. It also provides information about the number of publications, the approbation of research results, and the work's structure and volume.

The first section, 'The main stages of the formation of the international legal views of I. I. Lukashuk' consists of three subsections containing an analysis of the life path of Igor Lukashuk and the influence on the formation of the scientist's legal views, the study of the main stages of scientific and professional activity in the field of international law and the characteristics of its main international legal works.

The author of the present work distinguished three main stages of Igor Lukashuk's life and activity: 'Kharkiv-Saratov', 'Kyiv' and 'Moscow'. Among them, the Kyiv period shall be considered crucial as it finished forming Igor Lukashuk's views on international law. He actively participated in international conferences and at the time founded the Ukrainian School of International Law.

It has been proven that professor Igor Lukashuk was a versatile international lawyer who worked in various areas of international law. He equally thoroughly formulated and defended his positions in multiple fields.

Within the present research, the most critical areas of his scientific work were singled out, namely: 1) the law of treaties and its problems; 2) the law of international responsibility of states; 3) problems of the theory of international law, its functioning and regulation; 4) "conjunctural" works devoted to communist ideology and international law; 5) other works of the scientist, dedicated to specific branches and topics of international public law; 6) articles issued in foreign scientific publications.

The second section 'I. I. Lukashuk's contribution to the theory and practice of international law' contains three subsections and is devoted to the study of the professor's international legal views on the law of international treaties, the law of international responsibility, and the analysis of his theoretical and practical problems of modern international law are presented.

The fundamental character of his international legal heritage in the law of treaties and its relevance for many future generations of theoreticians and practitioners of international law have been substantiated. As one of the developers of the Vienna Convention on the Law of Treaties, Igor Lukashuk considered the international contractual practice as the basis of the modern system of international legal relations and compliance with treaties as one of the main principles of the modern world order. In his scientific heritage, the scientist analyzed the law of international treaties not only through the prism of the practice of states but also of international organizations. Evidence of the topicality of his scientific output is not only his extensive use of references to domestic and foreign researchers but also the practice of the International Court of Justice and the International Law Commission.

Igor Lukashuk's contribution to the theory and practice of the law of treaties has been singled out. Therefore, within the framework of this scholar's concept, he:

- 1) emphasized the key importance of an international treaty in the system of international law as a whole;
- 2) developed a system of functions of an agreement: diplomatic (foreign policy), political, legal and economic;
- 3) proposed an expanded approach to the classification of parties to a treaty, in particular, proposed the inclusion of subjects of the federation in it within the limits of constitutional powers;
- 4) emphasized the importance of observing the principle of reciprocity in relations regarding the conclusion and operation of an agreement, and the prevention of unilateral changes to international agreements;
- 5) pointed out a significant violation of an agreement as the most important reason for terminating its validity and the only valid one in a unilateral manner.

The researcher of the present work concluded the value of Igor Lukashuk's legal views in the branch of the law of international responsibility. The analysis was performed taking into account the fact that Igor Lukashuk was not only a researcher in this area but also one of its developers during his work at the International Law Commission representing the Russian Federation. Therefore, the statement about the practical value of scientific views is actually applied to his works and views on this field. It is worth noting the progressiveness of Igor Lukashuk's thoughts on

environmental damage as the scholar considered the tendency to increase responsibility to be natural and that the law has to play an essential role in the fight against criminal behavior towards nature.

The universality of Igor Lukashuk's legal views has been confirmed, given the scope of his scientific interests. There was practically no area of international law back in the scientist's lifetime that he would not put under scrutiny both in his complete works and in the sections of his scientific manuals, textbooks, etc. In his research, the scholar used the analysis of those conceptual approaches that were reflected in the Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts (2001). This approach allowed I. I. Lukashuk to show his international legal views in the context of practical discourse and proposals.

The third section 'The influence of I. I. Lukashuk's views on the science and practice of international law' covers the study of the influence of the professor's views on representatives of the Ukrainian school of international law and contains an analysis of the I. I. Lukashuk's scientific heritage, its part in the world context, and its use by foreign colleagues.

Justification of the scholar's Ukrainian identity and integration of his scientific heritage into the national circulation have been substantiated. For our school of international law, Igor Lukashuk is not only one of the most prominent representatives in its history but also one of its founding fathers. Unfortunately, due to the period of living and working in Moscow, he is associated with Russian science, which cannot be tolerated, especially amid ongoing aggression of the Russian Federation and confrontation, in particular at the official legal level.

Adapting I. I. Lukashuk's ideas and views under the conditions of the Russian Federation's war against Ukraine is well-reasoned, as they allow to prove the illegitimacy of Russian actions and the need to bring them to justice. Professor Lukashuk's views on possible directions of development of the law of treaties and the reformation of international law under the influence of globalization processes are proven to be of great importance.

Consequently, considering his significant contribution to the development of modern international law, in particular his participation in the International Law Commission and work on the Vienna Convention on the Law of Treaties, the scientific heritage of I. I. Lukashuk is known and applicable in the world science. However, there are circumstances that impede setting the appropriate level of legal views consideration. It can be noted that his scientific legacy has yet to be discovered by the public. There is a chance for Ukrainian doctrine to lead this process and fully inscribe his name in history precisely as a Ukrainian international lawyer.

Key words: doctrine, treaty, international organizations, codification, war, peacekeeping, Vienna Convention on the Law of Treaties, Vienna Diplomatic Conference, international law, history of international law, globalization, international legal order, human rights, Draft Articles on the Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, theoretical and practical problems.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1) статті у фахових виданнях України:

1. Яремчук В. В. Питання впливу глобалізації на міжнародне право у наукових дослідженнях І. І. Лукашука. *Український часопис міжнародного права*. Спецвипуск присвячений 95-річчю з дня народження проф. І. І. Лукашука, 2021. С. 221-229.
2. Яремчук В. В. Наукова та практична діяльність І. І. Лукашука в сфері міжнародного права у «київський» період його біографії (1963–1985). *Право і суспільство*, 2021. № 6. С. 321-326.
3. Яремчук В. В. Розробка І. І. Лукашуком теоретичних основ права міжнародної відповідальності. *Юридичний бюлетень*, 2020. № 13. С. 51-61.
4. Яремчук В. В. Поняття та особливості міжнародного договору в працях І. І. Лукашука. *Право і суспільство*, 2019. № 4. С. 342-351.
5. Яремчук В. В. Відображення правових ідей І. І. Лукашука у Віденській конвенції про право міжнародних договорів. *Альманах міжнародного права*, 2018. № 19. С. 13-23.

2) одноосібні розділи у колективних монографіях, що рекомендовані до друку вченими радами закладів та пройшли рецензування:

1. Vitalii Yaremchuk. The doctrine's role of Igor Lukashuk in the science and practice of international law amid the russian full-scale invasion of Ukraine. *Ukraine in the system of modern international legal order and European integration: problems of doctrine and practice in the context of modern humanitarian challenges: collective monographs / edited by authors*. Chernivtsi, Ukraine: Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, 2022. pp. 183-212.

3) статті в іноземних фахових виданнях:

1. Vitalii Yaremchuk. Periodization of Igor Lukashuk's Research on the Law of Treaties. *European Journal of Law and Public Administration*. Romania. 2019. Volume 6. Issue 1. pp. 89-97.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Vitalii Yaremchuk. Features of International Treaty in Legal Thoughts of I. Lukashuk. *3rd edition of International Conference "Ethical and Social Dimensions on Public Administration and Law"* (April 26-29th 2018, Suceava, Romania). Lumen Conference Centre, 2018. pp. 313-314.

2. Яремчук В. В. Участь І. І. Лукашука в роботі Віденської дипломатичної конференції «З питань кодифікації права міжнародних договорів». *Міжнародне та національне законодавство: способи удосконалення: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 30-31 березня 2018 р., м. Дніпро, 2018. С. 215-219.*

3. Яремчук В. В. Характерні ознаки міжнародного договору в працях І. І. Лукашука. *Економіка, фінанси, менеджмент і право: актуальні питання і перспективи розвитку: збірник тез доповідей, 22 червня 2019 р., Ч. 3, м. Полтава, 2019. С. 50-51.*

4. Яремчук В. В. Вплив правових ідей І. І. Лукашука на розвиток права міжнародної відповідальності. *Сучасні правові системи світу: тенденції та фактори розвитку: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 21-22 серпня 2020 р., м. Запоріжжя. Запорізька міська громадська організація «Істина». С. 23-26.*